

K některým sociologickým aspektům veřejné diskuse
JAN HERZMANN

 Ústav pro výzkum veřejného
mínění při FSÚ, Praha

Společenská přestavba, k níž dochází v socialistické soustavě v průběhu osmdesátých let pod vlivem strhujícího příkladu Sovětského svazu, vyvolává k životu mnohé nové nebo polozapomenuté společenské jevy, které se postupně stávají součástí politické reality i předmětem společenskovední reflexe. Jedním z takových jevů je bezesporu veřejná diskuse, kterou rozhodně nelze charakterizovat pouze jako instrument společenského řízení. Jedná se o velmi významný a dosti složitý sociální fenomén, zasluhující pozornost ze strany vědeckého komunismu, teorie stranické práce a v neposlední řadě i sociologie.

Zkušenosti s veřejnou diskusí jsou dosud poměrně skrovné. V buržoazní demokracii se patrně forma „úředně vyhlášené“ rozpravy lidových mas na téma stanovené určitým ústředním orgánem nevyskytuje vůbec. Vedle občasných referend je ovšem možno zaznamenat ve vyspělých kapitalistických státech snahy různých (zpravidla mimoparlamentních) hnutí vyvolat obdobný společenský jev „neúřední“ cestou. Ani v systému socialistické demokracie nemá veřejná diskuse zatím zdaleka své pevné místo, nejsou vyřešeny právní otázky spojené s její realizací a důsledky. Případy využití této formy v politickém životě socialistické společnosti jsou dosud spíše ojedinělé jak na celostátní, tak na místní úrovni. Tyto skutečnosti by mohly svádět k názoru, že na vědeckou analýzu veřejné diskuse jako společenského jevu čas ještě nedozrál. Mají-li však společenské vědy spolupůsobit při určování dalšího směru vývoje společnosti (a tento požadavek je — zejména v Sovětském svazu — prosazován stále důrazněji), musí se, podle mého názoru, zmocňovat všech jevů tvořících sociální realitu, byť tyto jevy existují dosud v nerozvinuté podobě. Proto by měla sociologie již nyní říci své slovo k místu i způsobu veřejné diskuse v dnešní socialistické společnosti. Nemůže se pochopitelně jednat o úplný, vyčerpávající rozbor všech otázek souvisejících se sociologickými aspekty tohoto jevu, který pokládám z hlediska dalšího rozvoje socialistické demokracie za mimořádně významný. Také tato stať si klade za cíl pouze upozornit na některé problémy, naznačit souvislosti a navrhnout některé možné přístupy.

Veřejná diskuse je jedním z konkrétních projevů úsilí o zapojení lidu do správy státu. V Československu bylo této formy použito pro řešení zásadního společenského problému v roce 1960 při přípravě návrhu nové Ústavy(1). V následujících letech nebyla situace u nás příliš odlišná od toho, co v sovětských podmínkách charakterizoval Grušin slovy: „Nelze obecně tvrdit, že dříve se ignorovalo veřejné mínění. ‚Zaujímal se‘ k němu ‚postoj‘, ale ne jako ke konstruktivní síle, schopné něco změnit, pomoci vypracovat optimální rozhodnutí, nýbrž jako k síle ‚utvrzující‘, přesněji řečeno potvrzující to, co už bylo bez jakéhokoli posouzení (rozuměj veřejností, lidem — pozn. J. H.) rozhodnuto a přijato ve zplnomocněných institucích“ [Grušin 1987 : 3]. O znovuzavedení veřejné diskuse do politického systému lze tedy spolu s Grušinem říci: „...místo ‚verbální‘ demokracie se objevuje snaha zjistit mínění společ-

(1) Srov. Jakeš [1987 : 3].

nosti, přihlédnout k jejímu stanovisku nebo ji učinit spoluodpovědnou, svěřit jí přímo řešení těch či oněch problémů!“ [tamtéž].

V uvedeném citátu se kromě politického hodnocení skrývá i náznak odhalení dvou základních funkcí, které veřejná diskuse plní nebo má plnit: sociálně aktivizační a sociálně informační. Obě uvedené funkce jsou ve vzájemném dialektickém vztahu. Jejich hodnota spočívá v tom, že veřejná diskuse jednak ukazuje centru společenského řízení nakolik, zda vůbec a v jaké podobě je společnost (lidové masy) připravena akceptovat a v praxi realizovat záměry, o nichž se diskutuje(2), jednak současně připravuje široké vrstvy obyvatelstva na uskutečnění těchto záměrů, učí je uvažovat o nových úkolech a v nových kategoriích.

Rozpornost obou funkcí tkví ve skutečnosti, že řídicí subjekt se radí s lidem, požaduje od lidu projevení názorů a stanovisek, ale radí se o něčem, co ve společenské realitě existuje teprve v potenci, co není ve své aktuální podobě obsahem sociální zkušenosti. Aktivizace se tedy opírá o obecnou sociální zkušenost a z ní vyvozuje informaci o nových (v některých případech převratně nových) společenských fenoménech. Je zcela zřejmé, že takový postup je možný teprve na určitém stupni rozvoje společnosti, že k překonání zmíněného rozporu a tedy ke vzniku nové kvality (nového elementu sociální reality) je nezbytná (kromě jiných podmínek) určitá demokratická tradice společnosti, která zaručuje, že v rámci diskuse se projeví potřebná míra spoluodpovědnosti občanů za společenské dění.

Vedle obou základních funkcí sehrává veřejná diskuse ještě řadu dalších úloh spojených se svou společenskou podstatou. Především plní funkci artikulační, neboť při ní občané formulují a „zveřejňují“ svůj názor či postoj a tím vyjadřují politický a sociální zájem. Naplnění artikulační funkce je závažným předpokladem pro realizaci funkce informační, která zajišťuje „zpětnou vazbu“ mezi politickou vůlí mas a politickými institucemi.

Současně je veřejná diskuse také formou utváření veřejného mínění, je mechanismem, s jehož pomocí se přetváří svět izolovaných mínění ve strukturované a angažované veřejné mínění, které pak může vstupovat jako činná složka do společensko-politických procesů.

Bylo by dále možno pohovořit o funkci propagandistické, osvětové, politicko-diferenciační, sociálně kontrolní apod. Na současném stupni poznání je ovšem patrně nutné nejprve popsat a analyzovat obě základní funkce veřejné diskuse. Takový rozbor vytváří nezbytné předpoklady pro utřídění získaných praktických zkušeností i pro další teoretickou práci.

Sociálně aktivizační funkce

Hlavní společenské poslání veřejné diskuse spočívá v její sociálně aktivizační funkci, která — řečeno Grušinovými slovy — má představovat reálný podíl lidu na řešení celospolečenských problémů a také pochopitelně reálnou spoluodpovědnost lidu za celospolečenská rozhodnutí. Z ontologického hlediska je tato podstata pouze jednou z jevových forem „hlubší“ podstaty, kterou je proces zapojování lidu do řízení společnosti (vedle takových forem jako je aktivita ve společenských organizacích aj.).

V čem tedy spočívají sociální zvláštnosti této konkrétní formy? Veřejná diskuse je výjimečná především *kreativitou*: lid neschvaluje či neodmítá, ale posuzuje a navrhuje. Tato skutečnost vytváří široký prostor pro „vtažení“ lidových mas do řízení společnosti a je patrně pro aktivizační funkci funda-

(2) Veřejné diskuse je dosud vždy využíváno v souvislosti s přípravou významných právních dokumentů nebo stranických usnesení.

mentální. Dalším významným rysem veřejné diskuse je *univerzálnost*: diskuse má umožnit zapojení lidí do řízení společnosti bez jakýchkoli skupinových nebo celospolečenských bariér (kromě psychických bariér spojených s konkrétním jednotlivcem), bez třídních, sociálních, profesních, demografických a jiných omezení. S tím souvisí také *masovost* diskuse — zahrnuta má být celá veřejnost, prakticky každý jednatel (byť pochopitelně pouze potenciálně). Jednota všech tří uvedených atributů naznačuje, že veřejná diskuse může sehrát velmi významnou úlohu v systému socialistické demokracie a z historického hlediska může představovat jeden z kroků na cestě k budování všelidového státu (3).

Z teoretického hlediska je nutno zvážit, zda atributům univerzálnosti a masovosti neodpovídá spíše termín „všelidová“ diskuse (v ruštině se často používá označení „vsenarodnoje obsužděníje“). Termín „veřejná“ diskuse by mohl označovat například i vnitrostranickou diskusi, jejíž průběh a obsah by byl plně publikován. Na druhé straně v označení „všelidová“ diskuse je implicitně obsažen celostátní charakter, který však není nutnou charakteristikou daného jevu.

O důrazu kladeném na aktivizační funkci veřejné diskuse svědčí například citát z projevu s. Jakeše na semináři Socialistické akademie ČSSR: „Jejím cílem (veřejné diskuse — pozn. J. H.) je zapojit nejširší vrstvy pracujících do přestavby... aby pochopily její smysl a význam, a umožnit jim, aby se vyjádřily k navrhovaným změnám, uplatnily své znalosti a zkušenosti. Jde o to, aby lidé pochopili, že usilujeme o to, aby nová opatření vznikala za jejich účasti a v jejich zájmu, aby cítili spoluodpovědnost za přestavbu a byli jejími *aktivními spolutvůrci*“ [Jakeš 1987 : 3]. Sociologie by měla v této souvislosti věnovat pozornost zejména následujícím otázkám:

- kteří lidé, které sociální, demografické, profesní atd. skupiny občanů se na veřejné diskusi podílejí;
- jakým způsobem se do ní zapojují;
- k jakým změnám ve společenském vědomí (ve vědomí běžném, ale posléze i teoretickém) veřejná diskuse vede;
- jak se tyto změny projevují v sociálních aktivitách, v chování lidí a celých sociálních skupin.

Konkrétní odpověď na tyto otázky je pochopitelně závislá na tématu a obsahu diskuse, přesto je však možno pokusit se formulovat hypotézy o některých obecnějších zákonitostech aktivizační funkce veřejné diskuse. Za jednu z takových zákonitostí lze považovat skutečnost, že takováto diskuse je impulsem k formování určitého „jádra“ sociálně aktivních příslušníků společnosti, kteří jsou natolik zainteresováni na diskutovaném problému, že buď sami přebírají roli mluvčích (zastánců některých stanovisek) nebo iniciují vytváření skupin schopných artikulovat určitý problém, resp. určitý zájem. Vazba mezi sociálně aktivizační a artikulační funkcí veřejné diskuse je zde nesporná.

Použití pojmu „jádro“ v předchozím odstavci je dosti diskutabilní, neboť patrně nevzniká skupina ucelená ani homogenní. Základní význam zde má determinace veřejné diskuse mnohovýstevnou třídní, sociální, profesní atd. diferenciací společnosti. Rozbor zkušeností získaných při sociologických výzkumech i při vyhodnocování průběhu diskuse o návrhu *Zákona o státním podniku* (červenec—listopad 1987) ukazuje, že existují skupiny obyvatel s výraz-

(3) Není předmětem této stati analyzovat místo veřejné diskuse v systému socialistické demokracie, neboť k tomuto problému se budou muset vyjádřit především jiné vědy než sociologie. Zdá se však, že z dosud uplatňovaných forem podílu lidu na řízení socialistické společnosti lze máznak uvedených atributů nalézt pouze u tvorby volebních programů Národní fronty, která je ovšem vázána na předvolební období, a tudíž není operativně použitelná v jiných případech.

nou objektivní či subjektivní tendenci k individuálnímu vyjádření stanoviska formou dopisu, telefonátu nebo jiného sdělení adresovaného přímo řídicímu centru. Jedná se dílem o občany, kteří mají objektivně omezenější sociální kontakt (důchodci, ženy v domácnosti atd.), dílem o lidi subjektivně připravenější k zaujetí samostatného stanoviska (inteligence, technicko-hospodářští pracovníci, ale také názorová skupina „notorických nespokojenců“ s danou sociální a politickou realitou apod.). K naplnění sociálně aktivizační funkce přispívají takoví lidé (pokud se skutečně omezí na uvedenou formu zapojení do diskuse) jen velmi zprostředkovaně: částečně prostřednictvím promítnutí změn svého individuálního vědomí do individuálního chování, částečně prostřednictvím realizace informační funkce v centru, neboť vyhodnocení jejich stanovisek může a má spolupůsobit při ústředním řízení propagandy a agitace spojené s veřejnou diskusí. Je-li ovšem individuálně zaujaté stanovisko zveřejněno prostřednictvím sdělovacích prostředků, může ovlivnit další průběh diskuse i na celospolečenské úrovni, a to dokonce i v případech, kdy tomu statut a sociální role „autora“ vůbec neodpovídá(4).

Na druhé straně existují významné skupiny občanů, u nichž jsou vytvořeny objektivní či subjektivní předpoklady pro zaujetí stanoviska v kolektivu či prostřednictvím (vyvolání) diskuse v kolektivu (dělníci, žáci a studenti, neformální vedoucí malých sociálních skupin atd.). Touto cestou byla při diskusi k návrhu *Zákona o státním podniku* vznesena drtivá většina připomínek a námětů. Přitom stanoviska vyslovená v kolektivu bezprostředně ovlivňují průběh diskuse na úrovni blízkého sociálního okolí a tak přímo spolupůsobí (společně s centrálně řízenou propagandou a agitací) na změny v běžném vědomí a spoluvytvářejí veřejné mínění.

Sociálně aktivizační funkce, zejména její realizace prostřednictvím formování názorů uvnitř kolektivů a jiných malých sociálních skupin, je spolu s kreativitou veřejné diskuse hlavním momentem odlišujícím tuto formu podílu lidu na řízení společnosti od jiných forem. Mám na mysli především *referendum*, jehož základním úkolem je potvrdit (nebo vyvrátit) správnost určitého konkrétního politického rozhodnutí (rozuměj rozhodnutí určitého politika nebo politického orgánu) projevením „lidového souhlasu“ („lidového nesouhlasu“). Zákonodárny orgán „... vyhlášením referenda odevzdává občánům do jejich rukou možnost rozhodnout o daném problému. Když referendum nepřináší odpověď právně rozhodující, rozhodnutí opět patří Sejmu (zákonodárnému orgánu — pozn. J. H.). Avšak parlament bere v úvahu výsledky referenda jako nejširší z možných a nejvíce směrodatných forem společenské konzultace“ [Minárik 1987 : 7]. *Tvůrčí vstup* mas do celého procesu se při samotném referendu nepředpokládá a v buržoazní demokracii, v níž tato forma historicky vznikla, se lidu schopnost takového „vkladu do politiky“ mnohdy ani nepřiznává. Role lidových mas je determinována formulací otázky pro „hlasování“ a ta bývá postavena co nejjednodušejí. Zpravidla jde o uzavřenou jednoduchou otázku, mnohdy s modelem odpovědi „ano/ne“. Elementární poznatky o metodice dotazování ukazují, že taková formulace otázky vymezuje minimální možný prostor pro projevení veřejného mínění v jeho bohaté strukturovanosti. Referendum tedy umožňuje podílet se jen na izolovaných rozhodnutích a v socialistické demokracii má místo pouze v těch případech, kdy lze oprávněně předpokládat, že veřejné mínění o tom problému, který se lidu předkládá k vyjádření, je ve společnosti zformováno. Zavedení

(4) Zde se rozbor problematiky veřejné diskuse dostává na pomezí sociologie hromadných sdělovacích prostředků. Takový aspekt ovšem poněkud přesahuje rámec této stati.

instituce veřejné diskuse do systému fungování socialistické demokracie, zejména pak zakotvení této formy podílu lidu na řízení společnosti do ústavy (jako je tomu v Sovětském svazu) vychází ze zcela odlišných metodologických principů než zavedení referenda, k němuž přistoupilo například Polsko. Jako velmi vhodná se může ukázat kombinace obou těchto forem podílu lidových mas na správě věcí veřejných — veřejná diskuse završená referendem (v tomto duchu vystupuje v poslední době v SSSR akademička Zaslavská). Při zachování univerzálnosti a masovosti, které jsou referendu a veřejné diskusi společné, by tímto způsobem mohlo dojít k vhodnému propojení kreativity s definitivností rozhodnutí přiznanou veřejnému mínění, lidovým masám.

Sociologie se bude muset v blízké době věnovat i metodologickému problému skrytému ve významovém rozdílu výrazů „aktivizovat veřejnou diskusi“ a „aktivizovat k veřejné diskusi“. Přivést lidi k diskusi, přimět i ty, kteří pocíťují různé zábrany, vytvořit skutečně diskusní klima, to je důležitý úkol politické práce a svým způsobem i sociálního řízení (i když se v naší sociologii zpravidla sociálnímu řízení takové úlohy nepřipisují). „Aktivizovat k diskusi“ je pouhým prostředkem k naplnění společenského poslání „aktivizovat diskusi“. Signály z mnoha pracovišť svědčí o tom, že tento vztah se v praxi často deformuje a diskuse se stává samoučelným cílem. Hojně jsou využívány administrativní, možná přesněji řečeno byrokratické metody, které „přimějí k vystoupení“, ale spíše brání tomu, aby lidé vzali celou diskusi a hlavně tu otázku, k níž mají možnost se vyjádřit, skutečně za svou. Veřejná diskuse může splnit své společenské poslání pouze v případě, kdy zapojení do ní bude výrazem (a důsledkem) vnitřního přesvědčení — *potřeby* říci svůj názor:

1. jen přesvědčení, že druzí říkají, co *vnitřně* říkat musejí (ne to, k čemu jsou nuceni *zvnějšku*) může vyvolat žádoucí změny ve vědomí jednotlivce, změny, které přispějí k jeho vlastnímu zapojení do diskuse — možná ani ne slovem, třeba jen výrazem souhlasu či nesouhlasu adresovaným řečníkovi; ale i takové projevy názorů se výrazně podílejí na formování veřejného mínění;

2. jen diskuse řídicí se sociálními zákonitostmi formování veřejného mínění může naplnit svoji informační funkci, přinést podstatné poznatky o stavu a vývoji společenského vědomí v dané oblasti a tak vytvořit předpoklady pro rozhodnutí, které bude odpovídat i stavu hlavního subjektu společenského vývoje — lidu.

Veřejná diskuse je tedy svým mechanismem v rozporu s byrokratizací politické práce a prosazuje se v trvalém zápase se zaběhlou rutinou povinně připravených diskusních příspěvků.

Bylo by nerealistické se domnívat, že veřejná diskuse může díky své sociálně aktivizační funkci sama o sobě způsobit změny ve společenském bytí (například v ekonomické sféře přímo ovlivnit splnění plánu). Aktivizační funkce se má realizovat rozšířeným zapojováním lidu do řízení společenských záležitostí, ale nemůže zaručit, že lidé budou pod jejím vlivem okamžitě ve své praktické činnosti jinak než dosud uplatňovat individuální, skupinové a celospolečenské zájmy. Takové „krátké spojení“ by bylo prohrěškem proti dialektickému chápání vztahů mezi vědomím a bytím i mezi nadstavbou a základnou. Veřejná diskuse může „pouze“ upoutat pozornost k některým společenským problémům (a to i ve sféře každodenního bytí, například výroby) a vést lidi k uvažování o způsobech odstranění těchto problémů. Rozhodně by bylo hrubým zkreslením považovat veřejnou diskusi díky její sociálně aktivizační funkci za hlavní motor společenské přestavby.

Sociálně informační funkce

Gnozeologický pohled soustřeďuje pozornost na druhou hlavní funkci veřejné

diskuse, která představuje poznávání aktuálního stavu společenského vědomí, zejména veřejného mínění. Z metodologického hlediska je nutné mít na zřeteli, že veřejná diskuse má ve své informační funkci mnohé rysy výzkumu veřejného mínění. Tato skutečnost se na první pohled jeví jako přinejmenším sporná, avšak zdání v tomto případě klame, neboť výzkum veřejného mínění se neomezuje na nejběžněji aplikovanou, a tedy také nejznámější formu řízených rozhovorů nebo anket. Společnými rysy výzkumu veřejného mínění a informační stránky veřejné diskuse jsou následující skutečnosti:

- cíle jsou v obou případech stanoveny na základě společenské objednávky opírající se o objektivní potřebu sociální informace pro řízení společenských procesů;
- předmětem zájmu je v obou případech obsah veřejného mínění, byť v případě veřejné diskuse poněkud redukovaný tím, že se nepožaduje vyváženost poznání jednotlivých stránek veřejného mínění a důraz se klade na stránku normativní konstrukce(5);
- jsou aplikovány sociologické postupy shromažďování materiálu (při soustředování materiálu z veřejné diskuse skutečně zpracovatelé používají sociologických postupů, např. studia dokumentů, konkrétně dopisů a záznamů diskusí, a také pozorování, ať už zúčastněného nebo nezúčastněného, při různých besedách, schůzích, seminářích apod.);
- k vyhodnocování shromážděného empirického materiálu a řízení diskuse na základě takto získaných informací lze použít sociologických postupů (k tomu se podrobněji vrátíme později).

Pochopitelně netvrdím, že veřejná diskuse je totožná s výzkumem veřejného mínění. Chci pouze upozornit na fakt, že podstatné společné rysy umožňují aplikovat při rozboru veřejné diskuse některé postupy ověřené při konstituování oborové sociologie veřejného mínění a také upozornit na určité metodologické a metodické problémy, které jsou s diskusí jako takovou a především pak s vytěžením informací pro praktickou politickou činnost (pro konkrétní řídicí rozhodování) spojeny.

Hlavní odlišnost mezi průběhem veřejné diskuse a výzkumem veřejného mínění spočívá v tom, že při „běžném“ výzkumu se zpravidla jedná o jednorázové zaznamenání okamžitého stavu názorů, mínění a stanovisek, popřípadě o opakovaná jednorázová zaznamenávání. Veřejná diskuse je naproti tomu *procesem* formování veřejného mínění (obecněji společenského vědomí — o to však v tomto kontextu nejde) i průběžným zachycováním probíhajících změn — s takovou situací se dosud sociologické výzkumy nevypořádaly.

Druhá podstatná odlišnost tkví v tom, že při „běžném“ výzkumu veřejného mínění lze výběr osob a skupin, od nichž budou získány údaje, přímo řídit. Ve veřejné diskusi lze samovýběr jen nepřímo ovlivňovat propagandistickou a politicko-organizačnou prací. Metodologickým důsledkem této skutečnosti je, že názory vyslovené při veřejné diskusi *nelze považovat za reprezentativní obraz veřejného mínění* přinejmenším z žádného statistického hlediska. Je sporné, zda veřejná diskuse splňuje alespoň podmínky kladené na kvazireprezentativitu(6).

Při úvahách o reprezentativnosti údajů získávaných na základě realizace informační funkce veřejné diskuse je nutno vzít v úvahu též sociální jev, který popsala a empirickým výzkumem prokázala Noellová [Noelle—Neumann 1980]. Jedná se o proces, kdy „hlasité“ vyslovované názory vedou další jejich zastán-

(5) Pojem stránek veřejného mínění je vymezen ve stati Herzmann—Tomek—Dvořák [1984].

(6) Kvazireprezentativitu zde chápu ve smyslu Zichové, viz [Zich 1976].

ce k tomu, aby se též veřejně vyjádřili. Na druhé straně u nositelů názorů málo veřejně projevovaných je tendence k veřejnému vyjádření potlačována. „Hlasitě“ vyslovovaná stanoviska pak celkově působí dojmem vyšší četnosti v populaci, než odpovídá realitě, a snáze získávají další „příznivce“ z řad lidí s nevyhraněným míněním. Názory, které se „neozývají“, ačkoli skutečně existují, se jeví jako řídké a obtížné získávají další nositele. (Noellová použila pro tento jev označení „spirála mlčení“.)

V kontextu veřejné diskuse může vést „spirála mlčení“ jednak k ovlivnění celého průběhu diskuse těmi stanovisky, která budou jako první vyslovena „hlasitě“ (znovu připomínám, že veřejná diskuse se do značné míry řídí zákonitostmi formování veřejného mínění), jednak ke zkreslení ve vztahu k informační funkci — k vychýlení „ve prospěch“ názorů proklamovaných „hlasitě“.

Zákonitě vzniká otázka, jak řešit rozpor mezi potřebou reprezentativní informace jako nezbytného podkladu pro řízení a rozhodování a povýtce nerepresentativním charakterem údajů získaných na základě informační funkce veřejné diskuse v její „přirozené“ podobě. Zdá se, že tuto disproporci lze překonat pouze s využitím sociologie. V období veřejné diskuse je možno provést určitá reprezentativní šetření stavu a vývoje veřejného mínění o předmětném problému a oba typy informací pak obsahově propojit. Takové možnosti bylo poprvé — spíše pokusně — využito při diskusi nad návrhem *Zákona o zemědělském družstevnictví*(7) a v plné míře později při veřejné diskusi k návrhu změn *Zákoníku práce*.

Další problém, který se vynořuje při rozboru informační funkce veřejné diskuse, je spojen se dvěma jejími základními atributy — univerzálností a kreativitou — a má výrazný politický aspekt. Jde o to, zda je správné vyvolat v rámci veřejné diskuse projevy názorů nepříjemných a někdy dokonce protispolečenských, které se často skrývají v mase stanovisek veřejně nevyslovovaných. Pochopitelně nejde o to zajišťovat takovým názorům publicitu, rozhodně však stojí za zvážení stanovisko Grušina: „...pravá demokracie a opravdová „glasnost“ nespočívá pouze v možnosti vyjadřovat se k jakékoli otázce, ale i v možnosti vyjadřovat k libovolné otázce libovolné mínění“ [Grušin 1987 : 3]. Domnívám se, že stejně jako obecně o poznávací činnosti strany jako vedoucí síly společnosti platí i o poznávací činnosti centra řídicího veřejnou diskusi, že musí znát celý reálný obsah veřejného mínění o projednávaných otázkách, tedy i momenty retardační a reakční, jichž pochopitelně není veřejné mínění prosto.

Právem je v souvislosti s veřejnou diskusí upozorňováno na problém kompetentnosti (nebo nekompetentnosti) veřejného mínění ve vztahu k těm či oněm otázkám celospolečenského významu a dosahu. Pochybovačná stanoviska byla vyslovena dokonce i v rámci veřejné diskuse samé — většinou z řad technicko-hospodářských pracovníků. Pochopitelně je možné posuzovat celou záležitost z pozic gnozeologických: obsahuje veřejné mínění dostatek věcně správných (pravdivých) poznatků, aby mohlo racionálně přispět k vědeckému (objektivnímu, věcně podloženému) posouzení té či oné otázky? A hned se vy-

(7) V říjnu 1987, tedy přibližně v polovině diskuse k návrhu tohoto zákona, bylo do jednoho běžně prováděného šetření Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ zařazeno několik otázek týkajících se záměrů zákonodárce v dané oblasti. Vzhledem k tomu, že se jednalo o běžné šetření, nebyly výsledky k dispozici dostatečně pružné, aby mohly být ještě využity k řízení diskuse. Specializovaná pracoviště, včetně ÚVVM při FSÚ, jsou však připravena v průběhu několika dnů poskytnout reprezentativní kvantifikovanou informaci o zastoupení těch či oněch názorů na konkrétní problém, například na určitý záměr návrhu zákona, ale i na některá stanoviska vyslovená v dosavadním průběhu diskuse. Metodické aspekty takového postupu viz [Herzmann—Janovská 1981 : 849—857].

noří řada odvozených problémů, dotýkajících se například sociologického vymezení kompetentních skupin, forem organizace diskuse v kompetentních a nekompetentních skupinách, pedagogicko-psychologických aspektů vymezení míry kompetence apod.

Podívejme se však na celou záležitost ontologicky (řečeno v termínech filozofie) neboli prakticko-politicky (řečeno slovy politické řídící sféry, která veřejnou diskusi do praxe zavádí a spojuje s ní určitá očekávání dotýkající se společenského řízení). Při tomto pohledu vystupuje do popředí, že kompetentnost veřejnosti, širokých mas, vyjádřit se k podstatným otázkám společenského života vyplývá především z jejich úlohy *rozhodujícího subjektu sociálního vývoje*. Právě lidové masy politická rozhodnutí buď uvedou do života, nebo odsoudí k postupnému zapomenutí. Informační funkci veřejné diskuse je proto nutno chápat ve dvou polohách, které jsem naznačil již v úvodu:

1. veřejná diskuse může poskytovat informace použitelné k dopracování návrhu, který byl veřejnosti předložen k vyjádření (návrhu zákona, politické směrnice apod.) — zde sehrává podstatnou úlohu gnozeologický aspekt kompetentnosti;

2. současně má diskuse poskytovat informace o tom, nakolik je veřejnost připravena akceptovat a v instituci veřejného mínění podpořit záměr, který vložilo společenské centrum do návrhu, jenž má být veřejně posouzen — v této rovině dominuje ontologický aspekt kompetentnosti.

Bylo by ovšem nedialektickým zjednodušením tvrdit, že ontologický aspekt kompetentnosti zaručuje, že veřejnost je „stejně kompetentní“ vyjadřovat se ke všemu, co se jí nějak dotýká. Vždy je nutné pečlivě zvážit, zda je lid schopen se k určitému záměru nebo návrhu vyjádřit a také v jaké formě má být příslušný dokument k diskusi předložen(8). Na druhé straně však historická zkušenost ukazuje, že politické opatření nebo třeba i zákon, které jsou v rozporu s převažujícím veřejným míněním, se jen těžko stávají fungujícím regulativem sociálního chování. Odtud vyplývá společenská závažnost druhého z uvedených typů informací. Navíc mohou být takové poznatky jen sotva nahrazeny úsudky a zkušenostmi specialistů, ať vědců či politiků.

Obecně lze problém kompetentnosti považovat za otevřený v kontextu celé sociologie veřejného mínění a platí, že gnozeologicky motivované výhrady jsou relevantní a v praxi zkoumání veřejného mínění (ať „klasického“ nebo využívajícího nových postupů a společenských jevů — například veřejné diskuse) nepřehlédnutelné. Redukce kompetentnosti na kategorii gnozeologickou se ovšem zdá být příliš poplatná technokratickým a manažerským koncepcím řízení společnosti a v určitém smyslu i teorii elit.

Jiným závažným metodologickým problémem je rozpor mezi veřejnou diskusi jako prostředkem k rozhodování o záležitostech *celospolečenského významu* a podmíněností vyslovovaných stanovisek *individuálními a skupinovými zájmy*. Uvedená podmíněnost, která se pochopitelně projevuje ve všech výzkumech veřejného mínění, nabývá právě v kontextu informační funkce veřejné diskuse charakteru rozporu, neboť diskusi má být přiznána určitá (byť nepřímá) „rozhodovací pravomoc“, zatímco běžný sociologický výzkum je pouhým podkladem pro vědecky podložené rozhodování. Tento rozpor je je-

(8) Například zkušenosti z veřejné diskuse ke třem návrhům zákonů připraveným během prvního pololetí 1987 ukazují, že pravděpodobně není optimální předložit veřejnosti dokumenty, které jsou svou formou kompromisem mezi politickou směrnicí (včetně některých poněkud proklamativních míst a bez upřesnění návaznosti na jiné zákony) a zákonnou normou (obsahující běžnému člověku nesrozumitelné formulace, nejasné odkazy atd.). K této zkušenosti bylo přihlédnuto při přípravě veřejné diskuse k návrhu novelizace *Zákoníku práce*.

vem do značné míry nezávislým na otázkách kompetentnosti veřejnosti, neboť je podmíněn objektivně a úvahy o možnostech jeho překonání například zvyšováním kompetentnosti (v gnozeologickém smyslu) jsou značně poplatné idealistickým koncepcím společnosti.

K překonání rozporu mezi projevy tří základních rovin zájmů může přispět pouze spojování veřejné diskuse s vědeckou analýzou předmětných problémů a vzájemné ovlivňování obou těchto procesů. V tomto kontextu vystupuje do popředí úloha informační funkce veřejné diskuse jako podkladu pro řízení diskuse samotné — veřejná diskuse je totiž procesem autoregulativním (ostatně jako všechny formy tvorby veřejného mínění), ale současně má být procesem vědecky řízeným. Průběh diskuse je nutno usměrňovat, podněcovat, a tedy i reflektovat na všech úrovních, počínaje malými sociálními skupinami (formálními i neformálními) a konče úrovní řídicího subjektu.

Objektivní předpoklady pro splnění takové úlohy má v naší společnosti, podle mého názoru, jediné komunistická strana, jejíž výstavba, organizační struktura a zejména reálná vedoucí úloha umožňují aktivní působení ve všech člancích společenského mechanismu. Komunistická strana také disponuje prostředky pro zajištění „dialogu“ mezi — obrazně řečeno — teoretickým a běžným vědomím. Skutečnost, že komunistická strana má potřebné objektivní předpoklady, však rozhodně neznamená, že má ke splnění dané úlohy také potřebné nástroje a že tuto úlohu řešit „umí“. Vedle absence připravených vědeckých kádrů a specializovaných pracovišť a vedle nedostatku potřebné techniky zde existují i vážnější, dosud teoreticky nepřekonané bariéry. Jednou z nejvýznamnějších je pravděpodobně potřeba souběžného sledování průběhu diskuse na „místní“ i „centrální“ úrovni. Při diskusi organizované celostátně vyžaduje za prvé analýzu názorů a stanovisek veřejnosti například v určitém okrese, současně by však bylo potřebné předat co nejrychleji informace „dál“, aby i centrum pracovalo s údaji maximálně aktuálními. Že se nejedná pouze o problém organizační je nabíledni. Obdobná je situace i při organizování veřejné diskuse v určité lokalitě, i když zde vede k řídicímu centru méně mezistupňů.

Nevyřešen je i problém individuálního a hromadného při řízení veřejné diskuse. V zásadě je nutno dívat se na všechny příspěvky do veřejné diskuse ze zorného úhlu veřejného mínění jako společenského jevu, při němž individuální je způsobem projevu hromadného, ale nabývá smyslu pouze prostřednictvím hromadného a jen jako jeho součást. Na druhé straně však z hlediska procesu formování veřejného mínění vystupují stanoviska jednotlivců skutečně individuálně a při *řízení* diskuse (nikoli však při řízení jejího globálního obsahu) je nutno se jimi zabývat jako jednotlivostmi. Tato skutečnost je tím markantnější, čím nižší článek řízení a čím menší část společenské struktury jsou v daném kontextu relevantní. Poměr mezi individuálním a hromadným je v sociologii veřejného mínění, podle mého názoru, dosud vyřešen nedostatečně a důsledkem toho je absence sociologicky zdůvodněných konkrétních návodů použitelných právě při veřejné diskusi.

Metodické problémy vyhodnocení veřejné diskuse a první zkušenosti

Z pozice sociologie je podstatné nejen teoreticky analyzovat sociálně informační funkci veřejné diskuse, ale také navrhnout metody a techniky zpracování sociálních informací, které diskuse vyvolala k životu. Lze k tomu do jisté míry využívat zkušeností empirických sociologických výzkumů (hlavně výzkumů veřejného mínění), mnohé postupy však patrně bude třeba vyvinout nově nebo přinejmenším značně modifikovat.

Nedostatečnost dosavadních sociologických postupů tkví především v tom, že empirický materiál získaný při veřejné diskusi v určitém směru přesahuje vše, co dosud bylo při sociologických výzkumech zpracováváno. Například typ analyzovaného materiálu (poznatkové zdroje) zhruba odpovídá podkladům zpracovávaným technikami studia dokumentů, avšak kvantitativně mnohonásobně převyšuje meze únosnosti všech dosud v sociologii používaných způsobů práce s dokumenty. Kvantita by spíše svědčila pro techniky budované k vyhodnocení anketních a dotazníkových šetření, takové techniky však vždy alespoň implicitně předpokládají určitý stupeň standardizace získané informace (9). Různorodost a naprostá neformalizovatelnost příspěvků ve veřejné diskusi zřetelně prokazují nedostatečnost běžných kódovacích a statisticko-deskriptivních postupů. Metody „chápací“ sociologie zase patrně nejsou s to podchytit v tak krátkém časovém úseku dostatečně podrobně, v potřebném „detailu“ návrhy vyplývající z diskuse pro konkrétní dopracování návrhu nebo záměru, o němž se diskutuje.

S odvoláním na Grušina je možno vymezit čtyři skupiny metodických problémů spojených s vyhodnocováním materiálů z veřejné diskuse:

- otázky sběru a uchovávání dat („...zafixovat pestrý a nepřehledný svět mínění“)(10);
- otázky interpretace individuálních dat („...interpretovat, ohodnotit názory s nestejnou mírou kompetence a chápání problémů...“);
- otázky integrace dat a navazující interpretace sumárních — nejen v numerickém smyslu — údajů („...schopnosti integrovat názory bez vážnějších ztrát obsahu...“);
- otázky prezentace poznatků a s tím spojeného vstupu produktu celé diskuse do řízení sociálních procesů („...jak bez významnějších ztrát — ale teď již jiné, sociální kvality předložit výsledky podobné akce srozumitelně veřejnosti...“).

Je patrné, že se jedná o skupiny problémů, s nimiž se musí vypořádat každý aplikovaný sociologický výzkum, ovšem zatímco pro ty „akce“, které jsme zvyklí nazývat sociologickými šetřeními, jsou alespoň zásadní otázky náležející do uvedených skupin zodpovězeny, u veřejné diskuse tomu zdaleka tak není. Této skutečnosti si byli pracovníci Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ vědomi, když byli požádáni o návrh metodiky zpracování připomínek z veřejné diskuse k návrhu *Zákona o státním podniku*(11).

Základní premisou zvolené metodiky bylo, že materiály (data) musí být shromažďovány v „přirozené“ (nestandardizované a neredukované) podobě, neboť *nelze podřizovat diskusi metodám vyhodnocení* a je nutné hledat postupy respektující charakter empirického materiálu. Jako poznatkové zdroje proto byly definovány:

(9) Při diskusi k návrhu *Zákona o státním podniku* byl víceméně omylem uskutečněn pokus o určitou standardizaci empirického materiálu v resortu Ministerstva zemědělství a výživy ČR. Toto ministerstvo vydalo formulář, který by bylo možno v sociologické terminologii označit jako anketu. Formulář obsahoval několik identifikačních údajů o autoru připomínky či návrhu, několik kontextových znaků zachycujících situaci, v níž byl názor vysloven, a místo pro zapsání návrhu nebo stanoviska. Předpokládalo se, že tyto ankety budou vyhodnoceny prostřednictvím výpočetní techniky. Ukázalo se však, že vymezení prostoru pro vyjádření názoru bylo silně omezujícím faktorem a informace získané z tohoto resortu byly ve srovnání se spontánními vyjádřeními kusé, povrchní, a dokonce i méně konkrétní. Veřejnou diskusi tedy patrně skutečně nelze spoutat formalizovaným výzkumným nástrojem.

(10) Tento a následující citáty viz Grušin [1987 : 3].

(11) Stejně metodiky bylo později využito i k vyhodnocení námětů a připomínek k návrhům zákonů o zemědělském a nezemědělském družstevnictví a návrhu zásad novelizace *Zákoníku práce*.

- záznamy o vystoupeních a diskusních příspěvcích na schůzích a aktivech politických stran, společenských organizací a orgánů státní správy;
- dopisy občanů a kolektivů státním orgánům, orgánům organizací Národní fronty a sdělovacím prostředkům;
- záznamy telefonátů občanů institucím uvedeným v předchozím bodě;
- vystoupení občanů ve sdělovacích prostředcích nebo záznamy o nich.

Za podstatnou byla považována *kreativní* stránka obsahu těchto dokumentů. Za nedostatečné jsme považovali založit analýzu shromážděného materiálu na prosté kategorizaci a následné statistické deskripci vzniklých nominálních či ordinálních znaků. Jak jsem se již zmínil, kategorizace, která vždy vede k podstatné redukci rozmanitosti názorů a stanovisek, je z hlediska cílů veřejné diskuse nevhodná. Na druhé straně předpokládané množství prvotních informací a stanovené termíny vyhodnocení diskuse vylučovaly použití studia dokumentů v klasické podobě.

Po zvážení těchto determinant bylo navrženo přistoupit k vyhodnocení dostupného materiálu na základě kombinace databankové technologie se studiem dokumentů v „originální“ podobě a se statistickou deskripcí kvantitativních charakteristik průběhu diskuse. Takový postup předpokládal:

- průběžně třídit dostupné podklady a popisovat jejich obsah, tzn. vytvářet soubor metadat;
- na základě metadat statisticky popisovat kvantitativní charakteristiky průběhu (vývoje) diskuse a v závěru popsat ze stanovených hledisek strukturu příspěvků i jejich autorů (účastníků diskuse);
- průběžně obsahově analyzovat vyslovovaná stanoviska a současně integrovat názory na určité obsahově vymezené problémové okruhy.

Využití databankové technologie výrazně odlišovalo celý postup od dosavadních způsobů práce s velkými masami vyjádření k určitým dokumentům. Poprvé bylo možno vytvořit pro obsahovou analýzu soubory dokumentů dotýkajících se určitého přesně vymezeného problému. Obsahovou analýzu pak mohly provádět skupiny expertů, kteří jsou odborníky na příslušnou předmětnou oblast, aniž by bylo nutné požadovat na nich speciální průpravu v sociologických metodách a technikách. Celý přístup si pochopitelně vyžádal aplikaci výpočetní techniky pro uchovávání metadat, pro statistickou deskripci a především pro vyhledávání dokladů na základě metadat.

Struktura údajů uchovávaných na počítačových médiích vycházela z již zmíněného požadavku, aby průběh diskuse mohl být souběžně vyhodnocován jak z kvantitativních, tak z kvalitativních hledisek. Proto byly vedle metadat popisujících obsah každého příspěvku do veřejné diskuse evidovány také základní statistické údaje o tomto příspěvku a jeho autorovi (např. zda jde o vystoupení na schůzi či o dopis, kdy byl příspěvek přednesen, zda je autorem jednotlivec či kolektiv, kraj atp.).

Vlastní metadata měla strukturu odvozenou od struktury příslušného návrhu zákona. Osu tvořil soubor klíčových slov popisujících *obsahové* oblasti, do nichž bylo možné návrh zákona a s ním související problémy rozdělit. U každého dokladu pak bylo anotačním způsobem zaznamenáno, kterých z oblastí vymezených klíčovými slovy se dotýká. Současně byly doklady anotovány z hlediska *formální* struktury návrhu zákona, tzn. byly zaznamenávány údaje o tom, kterých paragrafů se příspěvek dotýká. Každý anotační záznam (obsahový — podle klíčového slova — i formální — podle paragrafu) byl navíc doplněn o charakteristiku vztahu autora k danému problému(12).

(12) Bylo použito škály: souhlas — souhlas s výhradou — obava z důsledků — dotaz — nesouhlas bez protinávru — nesouhlas s protinávrem.

Anotace byly vytvářeny skupinou odborníků při využití dialogového programu na osobním počítači.

Použití určitého „databankového předzpracování“, předcházejícího vlastní obsahové analýze, se rozhodně osvědčilo nejen díky tomu, že skupině odborníků zabývajících se vyhodnocením kvalitativních aspektů diskuse usnadnilo práci. Domnívám se, že tímto způsobem byly vytvořeny základní předpoklady pro integraci individuálních dat, neboť do obsahové analýzy vstupovaly názory týkající se určitého problému skutečně „vedle sebe“. Současně byla tímto přístupem umožněna určitá specializace při vyhodnocování návrhů a připomínek. Na druhé straně vznikla potřeba mimořádně kvalifikované a odpovědně anotovat obsah jednotlivých dokladů a vytvořit tak kvalitní metadata. Prověřování validity a reliability metadat vzniklých tímto postupem zůstalo otevřeným problémem a jeho vyřešení bude jistě složitější než v případě běžného kódování v sociologických výzkumech.

Za ještě podstatnější problém považuji absenci sociálních informací o účastnících veřejné diskuse. Projekt zpracování předpokládal rozlišení příspěvků jednotlivců podle jejich socioprofesionálních charakteristik (dělníci, technicko-hospodářští pracovníci, vedoucí hospodářští pracovníci, pracovníci vědy a výzkumu, pracovníci ostatních skupin a ekonomicky neaktivní, anonymové). Jako oprávněný se ukázal předpoklad, že bude velmi obtížné zjistit další podstatné údaje o autorech individuálních příspěvků (věk, fázi životního cyklu, příjmovou skupinu atd.). V mnoha případech se nepodařilo určit ani příslušnost do některé z uvedených skupin základního třídění.

Příspěvky kolektivů byly tříděny podle jednoduché klasifikace (organizace a orgány KSČ, organizace a orgány ROH, organizace a orgány jiných složek Národní fronty, kolektivy odborníků na řízení, ostatní pracovní kolektivy, včetně brigád socialistické práce, jiné kolektivy). Nevýhodou této klasifikace je dosti formální charakter, zcela nedostupné však byly jakékoli údaje o sociální situaci v jednotlivých kolektivech, o jejich vnitřní struktuře a zejména o průběhu diskuse uvnitř těchto kolektivů.

Při vlastním vyhodnocování příspěvků byla uvedená klasifikace brána v potaz a byly odhaleny určité odlišnosti například mezi stanovisky dělníků a řídicích pracovníků, odborových organizací a kolektivů odborníků atp. Celkově však nedostatek sociálních informací o účastnících diskuse výrazně omezil možnosti sociologického rozboru a měl negativní dopad na realizaci informační funkce, neboť téměř vyloučil aplikaci strukturně analytických postupů (13). Stejně jako u dotazníkových šetření se řešitelský kolektiv dostal do situace, kdy bylo téměř vyloučeno rekonstruovat vliv těch či oněch názorů na průběh změn ve veřejném mínění a zcela nemožným se ukázalo vysledovat determinaci obsahu diskuse třídní a sociální diferenciací společnosti.

Již při projektování postupu vyhodnocování informací z veřejné diskuse se ukázalo, že závažnou a také teoreticky nevyřešenou otázkou je možnost aplikace statistických výběrových postupů. V daném případě by se pochopitelně nemohlo jednat o použití pravděpodobnostních postupů při vytváření souboru „respondentů“ (již dříve jsem upozornil, že samovýběr je podstatným atributem veřejné diskuse). Výběr při zpracování shromážděného empirického

(13) Řídicími orgány zatím není nutnost skutečně vědeckého přístupu k analýze průběhu veřejné diskuse dostatečně pochopena, proto v daném případě nebyly hlubší strukturně analytické postupy vyžadovány, a tudíž absence „identifikačních“ údajů nebyla považována za podstatný problém. Navíc je nutno poznamenat, že stanovené časové termíny nevytvářely dostatečný prostor pro sociologickou analýzu. Bylo by patrně vhodné se ke shromážděnému materiálu přes jeho zjevné nedostatky vrátit právě z pozice sociologického rozboru.

materiálu by ovšem mohl výrazně snížit množství dokumentů, které je třeba kvalitativně analyzovat. Důsledkem by byla nejen úspora práce a nákladů, ale také možnost při stejných lidských kapacitách jít v obsahové analýze do větší hloubky, věnovat se složitějším vztahům mezi různými názory a stanovisky atd. Limitujícím faktorem je skutečnost, že výběrové postupy jsou zpracovávány pouze pro práci s kvantitativní nebo alespoň kvantitativně reprezentovatelnou (např. nominální data) informací. To umožňuje na základě výběru odhadovat četnost určitého typu připomínek a názorů. Zcela otevřenou otázkou ovšem je, v jakém smyslu a jak dobře reprezentuje určitý výběrový soubor *kvalitativní* informaci obsaženou v celém „základním“ souboru všech připomínek a námětů.

Při diskusi o návrhu *Zákona o státním podniku* bylo stranickými orgány rozhodnuto, že prostředky výpočetní techniky musí být postiženy všechny dokumenty, které budou k dispozici. Toto rozhodnutí ovšem otázník nad možností aplikace výběrových postupů neodstranilo, neboť se brzy ukázalo, že skupiny expertů nejsou schopny stejně podrobně zpracovat všechny podklady, které jim byly na základě databankového předzpracování k obsahové analýze předloženy. Absence příslušného metodického instrumentu tak způsobila intervenci dalšího nekontrolovatelného samovýběrového efektu, vyvolaného kapacitními možnostmi zpracovatelů. Přitom je možno říci, že po určité době přinášel rozbor nových příspěvků do diskuse již jen málo nových poznatků (jak o průběhu diskuse, tak pro dopracování návrhu zákona). Intuitivně se tedy jeví použití výběrových metod jako možné a vhodné. Bude ovšem vyžadovat mnoho úsilí na poli metodiky a metodologie, než se toto tušení změní ve vědecky podloženou zásadu.

Závěr

Rozhodnutí stranických orgánů zavést do společenské praxe formu veřejné diskuse postavilo před sociologii řadu problémů různé úrovně obecnosti jak na úseku teorie, tak v oblasti metodologie a metodiky. Na mnoho vzniklých otázek dosud není známa odpověď. V první řadě bude patrně potřebné, aby sociologická fronta vydělila z komplexu tohoto společenského jevu ty aspekty a momenty, které jsou sociologickými postupy uchopitelné a které umožňují aplikaci instrumentů, jimiž sociologie disponuje nebo jež může pro tyto účely nově zkonstruovat. Je možno předpokládat, že v dohledné době se veřejná diskuse stane jedním z častých námětů společenskovědní reflexe; zatím však je v tomto směru poznatků velmi málo a praxe se řídí spíše intuicí než vědecky opodstatněnou metodologií.

Veřejná diskuse může díky skutečnosti, že plní jak aktivizační, tak informační funkci, sehrát důležitou roli v procesu demokratizace socialistické společnosti a napomoci urychlení procesů přestavby politického života. Pro sociologii jsou ovšem podstatné i jiné pohledy — bude nutno zařadit veřejnou diskusi do kontextu společenského vědomí i sociálních aktivit, bude nezbytné studovat její podmíněnost strukturou společnosti i jednotlivých sociálních skupin a v neposlední řadě bude třeba začlenit tuto formu podílu občanů na řízení společnosti mezi ostatní nástroje uplatňování socialistické demokracie. Předložená stať usiluje alespoň o náznak řešení některých z těchto problémů a sdělení elementárních poznatků, které se mohou stát základem dalšího zdokonalování postupů při organizaci dalších veřejných diskusí, které již jsou a patrně nadále budou organizovány nejen ústředními, ale i okresními a krajskými stranickými orgány.

Literatura

- Důvodová zpráva k návrhu zákona o státním podniku. Rudé právo 18. 7. 1987.
- Grušin, B. A.: *Veřejné mínění a jeho výzkum*. Praha, Svoboda 1972.
- Grušin, B. A.: Skazav A, B, V... ili ob otnošeniji k obščestvennomu mneniju v pro-cesse demokratizacii. Sovetskaja kultura 5. 5. 1987.
- Herzmann, J. — Janovská, E.: *Operativní výzkumy v Ústavu pro výzkum veřejného mínění*. Sociologický časopis 1981, č. 6.
- Herzmann, J. — Tomek, I. — Dvořák, P.: *Základní vlastnosti sociálního jevu „veřejné mínění“*. Sociologický časopis 1984, č. 1.
- Jakeš, M.: *Využití mohutný potenciál socialismu*. Rudé právo, 15. 9. 1987.
- Minárik, P.: *Vláda neziskala podporu pro urychlení reformy*. Rudé právo 1. 12. 1987.
- Noelle-Neumann, E.: *Die Schweigespirale*. München, Piper 1980.
- Safarov, R. A.: *Obščestvennoje mnenije i gosudarstvennoje upravlenije*. Moskva, Juridičeskaja literatura 1975.
- Safarov, R. A.: *Političeskij status obščestvennogo mnenija*. Sociologičeskije issledovanija 1979, č. 4.
- Zich, F.: *Sociologický výzkum*. Praha, Svoboda 1976.
- Zich, F.: *Sociální procesy*. Praha, Svoboda 1986.

Резюме

Я. Герцманн: К некоторым социологическим аспектам всенародного обсуждения

Статья представляет собой попытку основной социологической классификации некоторого опыта хода всенародной дискуссии о проектах законов о государственном предприятии и о сельскохозяйственной и несельскохозяйственной кооперации. Всенародное обсуждение рассматривается как знаменательное общественное явление, содействующее развитию социалистической демократии. Определяются некоторые его общественные функции (социально-активизационная, информационная, артикуляционная, формативная по отношению к общественному мнению, пропагандистская и т. п.) и двум основным из них — социально-активизационной и информационной — уделяется несколько более детальное внимание. Указаны связи данного явления с классово-социальной структурой общества и социальным управлением. Анализ социально-информационной функции всенародной дискуссии ведется в сравнении с теорией изучения общественного мнения.

Во второй части статьи внимание сосредоточивается на некоторых конкретных методических проблемах оценки социальной информации, порождаемой всенародной дискуссией. Детально описывается подход, примененный для оценки всенародного обсуждения о проекте Закона о государственном предприятии.

Summary

J. Herzmann: On Some Sociological Aspects of Public Discussion

The paper brings an attempt at a fundamental sociological classification of some of the experience gained in the course of the public discussion about the bills concerning the state enterprise and the agricultural as well as the non-agricultural cooperative system. Public discussion is conceived as an important social phenomenon contributing to the development of socialist democracy. Some of its social functions are defined (e. g. the socially activating, the informational, the articulatory, the formative - in relation to public opinion, the propagandistic, and other functions), the two most essential ones of which — i. e. the socially activating and the informational function — are discussed in greater detail. The interconnections between the given phenomenon and the class-social structure of society and social control are brought out. The analysis of the social-informational function of public discussion is carried out in parallel with the theory of public-opinion research.

In the second part of the paper, attention is focussed on some concrete methodical problems connected with the evaluation of social information, which have been brought forth by the public discussion. A detailed description of the approach applied in evaluating the public discussion about the State-enterprise Bill is presented here.